

EWELINA ŚLĄZAK*

OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA NAUKOWA
PT. URZĄD DO SPRAW WYZNAŃ.
STRUKTURY – DZIAŁALNOŚĆ – LUDZIE W LATACH 1975–1989,
KONSTANCIN-JEZIORNA, 13–15 WRZEŚNIA 2021 R.

National Conference *Office for Religious Affairs. Structures – activities – people*
in the years 1975–1989, Konstancin-Jeziorna, 13–15 September 2021

W dniach 13–15 września 2021 r. w ośrodku konferencyjnym w Konstancinie-Jeziornej odbyła się ogólnopolska konferencja naukowa. Była to czwarta z cyklu konferencja poświęcona strukturom, działalności oraz sposobowi funkcjonowania Urzędu do Spraw Wyznań (UdSW) oraz jego terenowych odpowiedników w latach 1975–1989. Została ona zorganizowana przez Biuro Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (BBH IPN) w ramach Centralnego Projektu Badawczego IPN „Władze komunistyczne wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1944–1989”. Obrady zostały podzielone na trzy bloki tematyczne: w pierwszym omówiono strukturę, działalność i ramy prawne, w jakich funkcjonował Urząd, w drugim referenci przedstawili struktury i działalność agend terenowych, jakimi były Wydziały do spraw Wyznań Urzędów Wojewódzkich, zaś w trzecim ukazano stosunek UdSW do Kościołów mniejszościowych i stowarzyszeń wyznaniowych.

W konferencji naukowej udział wzięło dwudziestu pięciu prelegentów reprezentujących różne ośrodki naukowe: poza Instytutem Pamięci Narodowej były to m.in.: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytet Jagielloński

---

* Dr, Oddziałowe Biuro Badań Historycznych, Instytut Pamięci Narodowej w Łodzi, ul. Elizy Orzeszkowej 31/35, 91-479 Łódź, e-mail: ewelina.slazak@ipn.gov.pl. ORCID: 0000-0003-2281-2838.

w Krakowie, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytet Opolski oraz Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

Pierwszy dzień obrad składał się z dwóch paneli, w trakcie których prelegenci przedstawiali swoje referaty, oraz panelu dyskusyjnego pt. *Urząd do Spraw Wyznań jako narzędzie polityki władz PRL w latach 1975–1989*.

Pierwszy panel poświęcony został strukturom oraz działalności organów centralnych, jakim był UdSW. Ten blok tematyczny otworzyło wystąpienie dr. Bartłomieja Noszczaka (IPN Warszawa), który omówił interakcje polskiego UdSW z jego odpowiednikami w państwach demokracji ludowej. Prelegent w swoim wystąpieniu skupił się na latach częściowo wykraczających poza ramy chronologiczne konferencji, bowiem zaprezentował kontakty w tzw. fazie dojrzałej, datowanej na lata 1957–1989. Zwrócił uwagę na dwa zasadnicze aspekty, mianowicie na stosunek krajów Bloku Wschodniego do UdSW oraz na fakt, iż Urząd stanowił pewnego rodzaju „wzorzec” dla demoludów. Ks. dr hab. Dominik Zamiatąła, prof. UKSW, dokonał syntezy działalności UdSW wobec Zrzeszenia Katolików „Caritas” w latach 1975–1989. Przedstawił metody werbowania księży rzymskokatolickich oraz skalę ich udziału w działalności Zrzeszenia. Kolejny prelegent, dr Michał Zawislak (KUL), dokonał dogłębnej analizy działalności Funduszu Kościelnego, przede wszystkim sposobu wydatkowania jego środków, jako jednego z narzędzi używanych do kreowania polityki wyznaniowej przez UdSW. Blok tematyczny zakończył referat dr. hab. Rafała Łatki (BBH IPN), który ukazał na podstawie kwerendy, jaką przeprowadził w zespole UdSW znajdującym się w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, funkcjonowanie wydziałów do spraw wyznań (WdsW) w terenie. Dokonał pogłębionej analizy protokołów pokontrolnych wytworzonych w latach 80. przez pracowników UdSW oddelegowanych do przeprowadzenia wizytacji w WdsW.

Wystąpienie dr. hab. Jerzego Nikołajewa, prof. UO, na temat polityki UdSW na przykładzie konferencji ideologicznej kadry kierowniczej więziennictwa otworzyło drugi panel. Prelegent zaprezentował wpływ polityki wyznaniowej na sposób funkcjonowania służby więziennej w latach 80. Kolejny referent, dr Sebastian Drabik, przedstawił sylwetkę ostatniego kierownika UdSW, Władysława Loranca. Drugi panel zakończyło wystąpienie dr. Marka Strzały (UJ), który omówił osobowość prawną wspólnot

religijnych w pracach UdSW nad ustawą z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.

W drugiej części pierwszego dnia obrad odbyła się dyskusja panelowa pt. *Urząd do Spraw Wyznań jako narzędzie polityki władz PRL w latach 1957–1975*, w której udział wzięli: dr hab. Rafał Łatka (BBH IPN), ks. prof. dr hab. Józef Marecki (UPJPII), dr Bartłomiej Noszczak (IPN Warszawa), ks. dr hab. Dominik Zamiatąła, prof. UKSW. Punktem wyjścia w dyskusji był wpływ reformy administracyjnej kraju z 1975 r. na zmiany oraz sposób funkcjonowania UdSW i jego agend terenowych. Następnie prelegenci omówili pozycję ministra Urzędu w hierarchii administracyjnej oraz cele, jakie wówczas Komitet Centralny PZPR stawiał przed tym organem po 1975 r. W kolejnej części dyskusji przedstawiono wpływ wydarzeń 13 grudnia 1981 r. na działalność UdSW oraz WdsW wobec kościołów i innych związków wyznaniowych. W ostatniej części dyskusji przedstawione zostały ostatnie lata funkcjonowania Urzędu, jego etap schyłkowy oraz zmniejszający się wpływ na kreowanie polityki wyznaniowej w Polsce.

Drugi dzień obrad składał się z trzech paneli, które poświęcone były strukturom, działalności oraz ludziom pracującym w terenowych Wydziałach do spraw Wyznań, które działały po 1975 r. przy Urzędach Wojewódzkich. Obrady rozpoczęły się od wystąpienia dr hab. Elżbiety Wojcieszek (IPN Poznań), która przedstawiła działalność WdsW w województwie poznańskim w latach 1975–1989, następnie Mateusz Szłapka (IPN Poznań) zapoznał słuchaczy z ekspozyturą UdSW na terenie Konina, Leszna, Piły i Kalisza w omawianym okresie. O strukturach, obsadzie personalnej oraz działalności WdsW Urzędu Miasta Łodzi mówiła dr Ewelina Ślęzak (IPN Łódź); dr Zbigniew Stanuch (IPN Szczecin) zaprezentował zaś sposób koordynacji spraw wyznaniowych na terenie województwa szczecińskiego w latach 1975–1989. W kolejnym panelu dr hab. Krzysztof Sychowicz (IPN Białystok) przedstawił działalność WdsW na terenie województwa białostockiego; dr hab. Leszek Zygnier, prof. PUZ, omówił zaś administrację wyznaniową w Płocku w latach 1975–1988/1989; Krzysztof Kierski (IPN Olsztyn) zaprezentował słuchaczom działalność WdsW w województwie olsztyńskim, zaś na zakończenie tej części obrad ks. prof. dr hab. Ryszard Szytchmiller (Krajowa Izba Adwokatów Kościelnych) pochylił się nad zagadnieniem stosunku

pracowników wspomnianego WdsW Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie wobec duchownych Kościoła Katolickiego w latach 1975–1984. Ostatni panel, zaplanowany na ten dzień obrad, składał się z czterech referatów. Dr Bogusław Wójcik (IPN Rzeszów) poświęcił swoje wystąpienie działalności WdsW UW w Krośnie w latach 1975–1989, z kolei dr Stefan Pastuszewski (Stowarzyszenie Badań Naukowych) zaprezentował WdsW w województwie bydgoskim w omawianym okresie. O aspektach prawnych i organizacyjnych na przykładzie WdsW we Wrocławiu mówił dr Tomasz Resler (UWr), zaś całość obrad tego dnia zamknęło wystąpienie dr hab. Łucji Marek (IPN Kraków) na temat stosunków pomiędzy Kościołem Polskokatolickim w Krakowie a krakowską administracją terenową w latach 1975–1989.

Ostatni, trzeci dzień obrad składał się z dwóch paneli. W pierwszym wystąpieniu ks. dr hab. Mieczysław Różański, prof. UWM, poddał analizie proces tworzenia struktur parafialnych na przykładzie Łodzi w latach 1975–1985, następnie dr hab. Andrzej Szymański, prof. UO, przedstawił metody pozyskiwania informacji oraz sposób ich wykorzystywania przez WdsW w Szczecinie w latach 1985–1987. Panel ten zakończył Janusz Oszytko (IPN Opole), który omówił działalność fundacji „Samarytanin” w Wałbrzychu u progu transformacji ustrojowej. Drugi, a zarazem ostatni panel konferencji, rozpoczął dr Ariel Orzełek (UMCS), który przedstawił znaczenie Stowarzyszenia „PAX” w polityce wyznaniowej UdSW w połowie lat 70. Na temat działalności Pełnomocnika Rady ds. kultów religijnych w obwodzie lwowskim wobec tamtejszego Kościoła Rzymskokatolickiego mówił dr Piotr Olechowski (BBH IPN). Na zakończenie konferencji dr hab. Patryk Pleskot, prof. MUP (IPN Warszawa), omówił przebieg spotkań pomiędzy dyplomatami amerykańskimi z kierownictwem UdSW w latach 1975–1981.

Wysoka wartość poznawcza zaprezentowanych tematów składa się na całościowy obraz działalności UdsW oraz jego agend terenowych w jego ostatniej fazie funkcjonowania, czyli w latach 1975–1989. Prelegenci zaprezentowali szerszemu gronu odbiorców, interesujących się historią stosunków pomiędzy państwem a Kościołem Katolickim i innymi związkami wyznaniowymi w Polsce „ludowej”, dotychczasowy stan badań. Cennym elementem konferencji były dyskusje, stanowiące wartość dodaną do planowanej publikacji. Główne pytanie, na które starali się odpowiedzieć

---

uczestnicy sympozjum, dotyczyło znaczenia UdSW w państwowej polityce wyznaniowej Polski „ludowej” oraz stopnia samodzielności tego organu po wprowadzonej w 1975 r. reformie administracyjnej kraju. Konferencja mimo swych dużych wartości w zakresie wymiany myśli oraz prezentacji stanu badań nad UdSW nie zamyka dyskusji w tym temacie, a stanowi przyczynek do dalszych, pogłębionych prac nad tym zagadnieniem.

